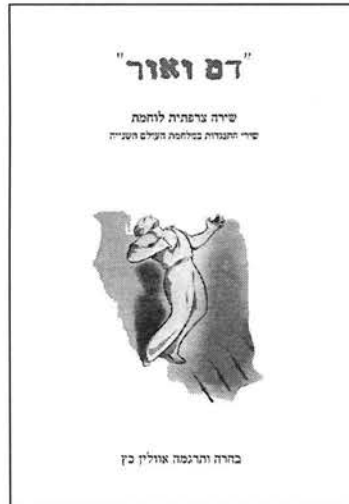

לב זה ששנא מלחמה

דָם ואור: שירה צרפתית לוחמת, בחרה ותרגמה מצרפתית: אוולין כץ, הוצאת ספרי עתון 77, 2014, 75 עמודי עברית, 58 עמודי צרפתית

דָם ואור: שירה צרפתית לוחמת, הוא שמה של אסופת שירים שראתה אור באחרונה, בתרגומה של המשוררת אוולין כץ, העוסקים בהתנגדות העממית במלחמת העולם השנייה בצרפת. "דָם ואור" כשם רומן של הסופר ג'וזף פיירה (Joseph Peyré) שזכה בפרס גונקור בשנת 1935 הושאל לשמה של אנתולוגיה זו, מאחר ששתי מילים אלו, אולי, מבטאות בתמצית מוזיקת את תוכנה. דָם, זוועות ומוות מכאן ואור, אהווה וגבורה מכאן. בדברים שנשא פול אלואר במעמד השבת אפרו של המשורר רובר דסנוס ממחנה הריכוז טרזיינשטט לצרפת באוקטובר 1945, כתב: "עדי מוות, דסנוס נאבק. לאורך שיריו רעיון החופש עובר כאש נוראה, המילה חופש מכה כמו דגל בין התמונות החדשות ביותר, והאלימות ביותר. השירה של דסנוס מכילה כל תעוזה אפשרית של מחשבה וביטוי. הוא צועד לעבר האהבה, לעבר החיים, לעבר המוות בלא ספקות. הוא מדבר, שר גבוה, ללא מבוכה. הוא בן אובד של עם הנוהג והירות, איפוק, סבלנות". תקופה זו בהיסטוריה של צרפת ובתולדות השירה הצרפתית בפרט, הנה קרדינלית ולו משום שבניגוד למעגלים חברתיים אחרים ששיתפו פעולה עם הכובש הנאצי, ובגודו בערכי הרפובליקה, משוררים לא מעטים פנו למחתרת, הצטרפו ל'רזיסטאנס' וסייעו

ליהודים. זיקה בין אומץ לב ושירה בולטת במיוחד בחייו של לואי אראגון, שהשתתף בקרבות מלחמת העולם הראשונה כחובש אֶלֶוֹנְקָאי ובתפקידו זה אחז בזוועות הדמים של המלחמה היא בידוי, ועליהן אמר שאין נרפאים מהן לעולם לגמרי. הוא זכה ב"צלב המלחמה", ציון לשבח שניתן על התנהלות יוצאת דופן בזמן קרב. בעקבות חוויותיו אלה כתב את שירו הנודע 'האם כך אנשים חיים'. במלחמת העולם השנייה כמו רבים מחבריו פעל במחתרת. משוררים בולטים נטלו חלק במאבק נגד הנאציזם: רובר דסנוס, פול אלואר, רנה שר, ז'אן פרבו, ז'אן-פייר רוניי ורבים נוספים, ויחד עם זאת לא הכל היה אידיאלי; אראגון ניתק את חברותו עם חברו דרייה לה רושל, ש"היסס בין קומוניזם ופאשיזם", פנה לנאציזם, ובשנת 45 עם שחרור צרפת שם קץ לחייו. אלולא אומץ לבם של אנשים אלה, במה צרפת היתה רוחצת את מצפונה ההיסטורית? בסופו של דבר, אנשים שברייים אלה, באומץ לבם חילצו את צרפת ממבוכה היסטורית ומוסרית גדולה. להיסטוריוגרפיה של המלחמה נמצא האנקול עליו ניתן לתלות את פניה המאירות והמוסריות של האומה הצרפתית, למרות הכניעה הרופסת, שיתוף הפעולה עם הכובש הנאצי ומשטר וישי.

אסופת תרגום זו באה להעלות על נס את אומץ לבם של משוררים אלה ורבים נוספים, שחצו את משוכת האימה, פנו להתנגדות, והגישו סיוע

לכני עמנו באותן עתות גיהנום. בהבדל מיצירות ממגוון דיסציפלינות אחרות העוסקות בנאציזם ובנוראותיו מהיבט פוליטי, היסטורי, כלכלי או חברתי, אסופה זו פונה אל הרובד הספרותי, הרגשי וההרואי של התקופה. רובר דסנוס, פול אלואר, ז'אן פייר רוניי, לואי אראגון, מוריס הונל, רנה גי קדו ורבים אחרים העלו על הכתב את חוויותיהם מתקופה זו, במהלך המלחמה ולאחריה. 'אני אבגוד מחר', שירה היחיד של מריאן כהן או קון, נכתב במהלך המלחמה. גבורתה של נערה יהודייה זו, מעוררת השתאות: בשנת 1942, טיפלה מריאן עם ז'אק קלאוזנר בילדים יהודים מצרפת, שעמדו בפני איום גירוש למחנות הריכוז. היא נעצרה והוחזקה במעצר בניס ושחררה לאחר שלושה חודשים. בתקופת המעצר הראשון בשנת 1943, או סמוך לאחריו, היא כתבה את שירה המפורסם 'אני אבגוד מחר'. במהלך ליווי קבוצת ילדים יהודים לעבר הגבול השוויצרי נעצרה ובליל שבין ה-7 וה-8 ביולי 1944 הובלה למטה הגסטפו, שם נרצחה באכזריות בבעיטות מגף ומכות אתים.

בתרגומים אלה, המתרגמת אוולין כץ לא רק מפנה זרקור לעבר פרק משותף - לא בהכרח מוכר - בתולדות העם הצרפתי ועמנו, ועושה אגב כך חסד עם המשוררים והשירים הכלולים באנתולוגיה זו, אלא ובעיקר, נוטעת בנו באמצעותם מידה כלשהי של אמון מחודש בטבע האדם ומטפטפת אגב כך טיפה זעירה של אופטימיות לחיינו. אך בזאת עדיין לא מיציתי את ברור חשיבותם של השירים שמהן "עשויה" האסופה. שכן עיקרה של אמירה זו אינו נעוץ במשמעויותיו של כל אחד מהשירים בפני עצמו - מבחינה לירית, תרבותית או היסטורית, ועשירים מבחינה צלילית ואסתטית ככל שיהיו, אלא בעניין מסתורי וקשה הרבה יותר להגדרה, הלא הוא זיקת הרפאים שבין שירה וזיכרון. תוך כדי שיוט בין השירים, אתה עשוי לחוש את רגעי האימה ההם ממששים ואף מנענעים את החרדה הטבועה בנו מפני המוות. תוך כדי קריאה בין דפי האנתולוגיה, רשת אסוציאציות סמויה, בלתי נראית, סבוכה וטמירה ופעמים מודחקת וחבויה, נדלקת לפתע בתודעה ונותנת לאותן שעות גיהנום חיים מחודשים.

כמאמר הפתגם הצרפתי, תרגומים הנם כנשים, כאשר הן יפות הן אינן נאמנות וכשהן נאמנות הן אינן יפות. ועם זאת תרגום אינו מלאכת ריקון ויציקה מכלי לכלי בלבד, תרגום אינו אך עניין טכני, תרגום דורש הכרות טובה עם תרבות התקופה ורוח הזמן ומשמעותן ברצף ההיסטורי של הציוויליזציה שממנה לקוחה היצירה. שכן לא כל יצירה ראויה לתרגום לעברית ולא בכל עת ראוי לתרגם את אותה יצירה. גם אם שיריו של דסנוס ושירים נוספים תורגמו בעבר, הרי שתרגומם המחודש מעניק להם את רוח הזמן שלנו ואת העברית הישראלית הדבורה בפינו בימים אלה. שכן, תרגום שנעשה לפני שנים רבות אינו מתאים בהכרח לקורא בן ימינו. תרגום טוב חייב לשמש גם מצע מעבר של ערכים אסתטיים, מטאפיזיים ורליגיוזיים בין מקור ותרגום. הזרימה, הקצב, המצלול בשפת המקור - במידת האפשר - חייבים להיות מנת חלקה של היצירה המתורגמת. הרמב"ם עמד על הקשיים הצפונים במלאכת התרגום: "אזכיר כלל אחד, והוא: שכל מי שירצה להעתיק מלשון אל לשון ויכוון לתרגם המילה האחת במילה אחת וישמור גם כן סדר המאמר וסדר הדברים, יטרח מאוד, ותבוא העתקתו מסופקת ומשובשת ביותר. ואין ראוי לעשות כן. אבל צריך למעתיק מלשון אל לשון, שיבין העניין תחילה, ואחר כך יספר ויפרש במה שיוכן ממנו העניין ההווה בלשון ההיא ויבאר היטב; ואיי-אפשר

טוענים שִׁכְבֵּר אֵינָם שְׁלִיחִים/ וְשֶׁכֵּל כֹּה פְּשׁוּט/ וְשֶׁהַמּוֹת בְּמִיחָד דָּבָר פְּשׁוּט/ הֲרֵי כָּל חֲרוֹת שׁוֹרְדֵת.

רנה גי קרו כותב על המוצאים להורג "הם מגיעים למפגש בזמן". המפגש האקראי עם המוות מייצג את היסוד הטרגי של הגורל. אין עוד ליריות אישית, אלא תחושת קורבנות ואבלות קולקטיבית. היסוד הריתימי בשיר חוזר במילה "הם" שוב ושוב. הממד הצלילי של המילים ולצדו הממד הציווי-פלסטי משרתים את המוות המרחף מעל. בצער הספוג במילים מתנגנת מלודיה שחורה, המכילה את כל הסתירות יחד, ללא סינתזה וללא תנועה לקראת אנטי-תזה כלשהי. בפועל כולנו מדויקים למפגש עם המוות, אך יש המקדימים את האחרים, כגורל שליחי ישו שיצאו להפיץ את בשורת הנצרות ברחבי האימפריה הרומית. המשא הרואי והרליגיזי שהוטבע בסיפורו האישי של כל אחד מן השליחים באלפיים שנות יצירה נוצרית, נכרך בשיר בגורלם של המוצאים להורג בשאטובריאן. קדושת השליחים מכאן ונבוותם האכזרית של הפאגנים הרומים שצלבו אותם מכאן, מיוחסות בשיר בהקבלה למוצאים להורג ולתליינים הנאצים.

שירו של רובר דסנוס 'לב זה ששנא מלחמה' (עמ' 15) נכתב בזמן המלחמה, במחלת. השיר ראה אור לראשונה ב-14 ביולי 1943 בקובץ **כבוד המשוררים** תחת הפסכרונים פייר אנדיה (Pierre Andier) ולאחר המלחמה נכלל בקובץ **גודל שרירותי**.

לב זה ששנא מלחמה הריהו הולם למאבק ולקרבי!
לב זה שהלם לפנים רק בקצב הגאות, העונות, שעות היום והלילה,
הריהו מתרחב ומזרים אל הורידים דם רותח בגפרית ובשנאה.
הוא כה רועש במח שהאזנים שורקות,
ולא יתכן שרעש זה אינו נפוץ במרחבי העיר והכפר
כצליל פעמון הקורא למרד ולמאבק.
האזינו, אני שומע אותו חוזר אלי נשא עם ההר.
אך לא, זהו קולם של לבבות אחרים, של מליוני לבבות אחרים
הולמים כמו לבי במרחבי צרפת.
לבבות אלה הולמים באותו קצב למען אותה משימה,
קולם הוא קול הים המסתער על צוקים.
וכל הדם הזה מעביר למליוני מוחות אותה פקדה:
מרד נגד הטלר ומות לתומכיו!
אף שלב זה שנא מלחמה והלם בקצב העונות,
מלה אחת יחידה חרות הספיקה להצית חמת ועם נושנה,
ומליוני צרפתים נערכים במחשכים למשימה שהשחר הקרב יטיל עליהם.
פי לבבות אלה ששנאו מלחמה הלמו למען החרות בקצב העונות, הגאות,
היום והלילה.

המוסיקליות של השיר בנוסח הצרפתי המתבטאת בחזרה על מילות המפתח: "לב" (שורות 1/3/19/12/23), והפועל להלום (1/3/14/19/23), עוברת היטב בתרגום. ה'לב' והלמות הלב החוזרים לאורך השיר מסמלים את החיות ורצון החיים של האומה הצרפתית. קצב פעימות הלב מקושר לקצב מחזור הטבע ודרך מחזור העונות, הגאות והשפל, היום והלילה, האומה הצרפתית מקושרת אל הקוסמי והנצחי. הקצב והישנות הצלילים מעניקים נופך אפי לטקסט.

מישלין מורל (Micheline Maurel) מרצה לספרות באוניברסיטת ליון, הצטרפה למחלת ב-1941, נעצרה וגורשה ב-1943 ל-Neubrandenburg, ליד מחנה רוונסברוק, שם היתה עצורה עשרים חודשים. בשירה 'חובה עלי לזכור' המשוררת מנסה לשרטט את אפיוניו הרצויים של הזיכרון, לבחון עם עצמה אילו זיכרונות מכלל חוויותיה במחנה ראוי לזכור, כך (עמ' 73):

לו מבלתי שיקדים ויאחר ויספר מילה אחת במילות רבות, או מילות רבות במילה אחת, ויחסר תיבות ויוסיף תיבות, עד שיסודר העניין ויבואר יפה, ויובן הלשון לפי הלשון ההיא, אשר יעתיק אליה. * דומה שהמתרגמת של אסופה זו טרחה רבות כדי להשיג איזון בין נאמנות לשפת המקור ובין העברית בת ימינו.

מבחר המשוררים והשירים באנתולוגיה מייצג את היצירות והיצורים הבולטים ביותר בצרפת בתקופת המלחמה ולאחריה. שירים ומשוררים אלה עומדים ביסוד בניין הזהות הלאומית הצרפתית החדשה, זו שהתעצבה בהשראת המאבק האנטי נאצי של המחתרת ולחמתו של צבא צרפת החופשית. שירים אלה הנם חלק מקורפוס היצירות שעליו מבוססת תוכנית הלימודים הצרפתית, שעליה גם נבחנו בבחינות הבגרות. במבט על, שירי האסופה מבטאים את כאב השאול של התקופה, ובה בעת, רגעי גבורה, התעלות מוסרית ונגיעות של האנושי בשמימי. השיר הראשון באסופה 'מחר אני אבגוד' (עמ' 9) של המשוררת היהודייה הצעירה מריאן קון, מבטא בעוצמה נדירה קיום ברוזמני זה, של אור וצלמוות, נהרה ומחשכי מצולות.

מחר אני אבגד, לא היום
היום עקרו לי את הצפרנים
אני לא אבגד!

אינכם מכירים גבול עז נפשי.
אני, אני יודעת.

אתם חמש ידים נקשות ענודות טבעות.
לרגליכם נעלים מסמרות.

מחר אני אבגד. לא היום,
מחר.

דרוש לי לילה להחליט,
לא פחות מלילה דרוש

כדי להתכחש, כדי להתנכר, כדי לבגד, [...]

החזרה על הפסוק "מחר אני אבגד, לא היום" בווריאציות שונות לאורך השיר, מייצרת קצב ועוטפת את השיר באחדות צורנית. חמש המילים, כמו מנטרה, מקבלות את עוצמתן מהתגובה האנרגטית שההדור צליליהן יוצר שוב ושוב בתודעה. עיסוק במוות ובצער יכול לגרום משורר כמו גם מתרגם לסנטימנטליות ואובדן אותנטיות. הרצון להניח בשיר את גודל הכאב המדויק כביכול, יכול להתדרדר לצעקנות וזיוף או למשוך את מעשה האמנות אל הדקורטיבי והמצויץ. שירה של מריאן קון צועק ללא קול. רבים מהשירים באנתולוגיה מעוררים זעזוע חוזר, צולפים כמו במגלב בעת הקריאה, וכמו מעוררים לחיים אותן תחושות אימה והשתאות, ערגה והמיה, שהניעו את המשורר לכתוב את שירו.

בתגובה להתנקשות בסגן אלוף קרל הויץ בעיר ננט בידי המחתרת הצרפתית ב-20 באוקטובר 1941, נעצרו מאות פעילים מרכזיים במפלגה הקומוניסטית וחברים מן המניין, ומתוכם נורו 48. זאת בלא משפט ובלא לנסות לברות אפילו קשר כלשהו בין המוצאים להורג למבצעי ההתנקשות. על המוצאים להורג הללו כתב רנה גי קרו את שירו 'אלה שנורו בשאטובריאן' (עמ' 44); במילים ספורות מתאר המשורר את הרגע המבעית של ההוצאה להורג, בלשון הלוקחה ממשלב דיבורי, בלי לגלוש למליציות יתר. שירו מגיע לשיא בשורות: "הם נשאים גבוה מעל אותם גברים/ שצופים במוותם/ מות קדושים מבדיל ביניהם./ מפני שהרוח חלפה במקום בו הם שרים/ וצעדם היחיד הוא שאלה/ שעומדים להרגם אינם שומעים/ את השאון העצום של המלים./ הם מדיקים למפגש/ אף מקדימים את האחרים./ עם זאת הם

שירת ישראל / אילן ברקוביץ

להיות אשה בעידן פורנוגרפי / חגית גרוסמן

להיות אשה בעידן פורנוגרפי עם משבר כלכלי
פל אחד יכול להכנס לתוכך כשאת מסתובבת רעבה ברחובות
מוכנה לכל ממתק
הולכת אליהם בשלש לפנות בקר לשנות וודקה
זה עושה להם טוב להכנס אליך מאחור
לשתל כך את הגהנום של היצירה הקטועה
של אי הבנה ואי אהבה
זה עושה להם טוב אם זה עושה לך טוב ואת רוצה עוד
מאהבת בהם מרחוק
עדין לא למדת את תפקיד הלא משגת
זה קשה בעקר כשיש בתוכך חוב עמוק של אהבה
ואת קמה בבקר בבית אמה, אשה בת שלושים ושתיים
עם התמכרות לנקיון ונשמה תמימה
אל תסתובכי לבדך ברחובות, אל תשתי, אל תלכי לאבוד
ואם משהו נכנס לך לגוף אחרי שאמר שהוא לא אוהב
ולא יאהב ולא יהיה, זכרי שאת אשה בעולם פורנוגרפי
עם משבר כלכלי ואין לך דבר לעשות מלבד
לכתב על זה.

את השיר 'להיות אשה בעידן פורנוגרפי' קראתי לראשונה בכלוג של המשוררת והסופרת חגית גרוסמן (ילידת 1976, ראשון לציון, מתגוררת בתל אביב), בתאריך 25.3.2014, תחת הכותרת 'מישהי' ובשינויי נוסח קלים. הוא פורסם שוב בכלוג שלה ב-13.12.2014 כשהפעם הנוסח הוא כמו זה המופיע כאן. בפעם השלישית פרסמתיו בעצמי בדף הפייסבוק שלי והשיר עורר תגובות רבות, שהתייחסו בעיקר לאומץ הלב שמופגן באמצעותו ולחשיבות החברתית שהשיר נושא בחובו כלפי נשים בחברה

בת ימינו. למעשה, אפוא, כעת זו הפעם הראשונה שהשיר רואה אור בדפוס במסגרת כתב עת ספרותי וגם זו אחת הדרכים להתבונן בו ובדרך שהוא עשה עד כה. העובדה שקהל הקוראים יכול להיות חשוף באמצעות רשת האינטרנט לגלגולי הנוסחים של שיר אחד, למשל, היא אולי אחד מסימני הזמן הפורנוגרפי שבו אנו חיים.

אבל התייחסות רצינית ומשמעותית יותר אל השיר - ומדובר בשיר בעל חשיבות גדולה, כפי שאני קורא אותו, עבור נערות צעירות ונשים וגם עבור בני המין הגברי המהווים בשיר את האחר המאיים - יכולה להיעשות, למשל, בהצבתו במסגרת קורפוס היצירה השירית של גרוסמן עד כה (השיר מתכתב כמובן גם עם יצירותיה שבפרוזה, הספרים היכן שאינם ולילה ולואיס אבל לא זה המקום לעסוק בכך). ראשית, נודע לי כי השיר הוא חלק מתוך כתב יד של ספר השירים הבא של גרוסמן שייקרא ספר הגוף. שנית, יש לא מעט שירים, בעיקר בשני ספרי השירה האחרונים של גרוסמן, לזווייני האפר (2010, הוצאת קשב לשירה) ודעד העיר (2013, כנ"ל), העוסקים בתמה זו של מקום האשה בעולמנו זה הגברי, המיליטנטי, והפורנוגרפי. כדאי למשל לקרוא בהקשר הזה את השירים 'יש לי הכל' ו'התרה' מתוך לזווייני האפר. בתחילת השיר הראשון כותבת גרוסמן אגב התבוננות בתצלום של אמנית הצילום הבריטית הפרובוקטיבית טריסי אמין כי "בתחלת המאה העשרים ואחת הפספף הוא מין/ של מחלת מין" ובהמשכו היא מתייחסת "ל'גנוס החדשה'", בת בלי גיל, "בערך בת שבע-עשרה", העולה כדימוי מתוך היצירה המצולמת של מי שהכסף - עיקרון החומריות המרכזי של העולם בן זמננו על פי ביקורתה של גרוסמן - שאב את כל ישותה (עמ' 87). בשיר השני קוראת גרוסמן לעצמאות נשית מתוך הבנת הנשיות ככוח מכונן ובלתי תלוי בזולת הגברי. היא מגחיכה את דמות הטייס המאצ'ו לכרי טייס אוטומטי אותו היא מניחה "על מוט הלוכים/ רוטט/ שילמד תענוגות אשה" (עמ' 89). לא בכדי השיר הזה הוא מהשירים הבולטים ביותר באסופה מלכה עירומה - שירת מחאה חברתית נשית בעריכת דורית ויסמן (2013, הקיבוץ המאוחד, עמ' 265) וזאת משום שהוא עצמאי לגמרי, לא תלוי ברעיונות פמיניסטיים אלא מונע מתשוקת יצירה נשית עצמאית. לקראת סוף הספר דעד העיר מופיע השיר-מכתב המרתק "עוכבשו", שתכניו הקשים מחייבים קריאה נפרדת, אבל לענייננו כאן חשוב רק להזכיר את התמודדותה של הדוברת בו עם גבר אלים ודורסני המתואר כעכביש שעל פי השיר ביצע בה מעשה אונס (עמ' 84-85).

שירים אלה ועוד מובילים אותנו אל השיר הנכבד, שהוא שיר אזהרה כמו תמרור שיש להציבו בפני נערות צעירות או נשים ההולכות שבי אחרי גברים שמעוניינים רק בגופן ולא אוהבים אותן וכמוהו כמגן בעבורן. הייתי מציבו, למשל, על גבי שלטים במסדרונות של בתי ספר במקום תכנים ציוניים מופשטים, שלא בהכרח קשורים לעולמם של צעירים מתבגרים באופן ישיר, שכן העידן הפורנוגרפי שבו אנו חיים הוא לא תלוי ארץ והוא מתפשט בכל רחבי העולם.

בשיר זה, מישלין מורל עוברת מהפרגמנטריות של החוויה ההיסטורית אל המיתולוגי והעל-זמני, סוללת מעבר בין סובסטנציה ואסנציה, מבקשת "לסלק" את התכנים הסובסטנטיביים לטובת תכנים וצורות אסנציאליים, להזליף מעין קדושה בחוויה אנושית חילונית לגמרי. היא מכניסה כאן את העולם הכאוטי שחוותה במחנה לתוך קופסה קטנה שתוכל לקחת עמה לכל מקום, גם כאשר יתפוגג הזיכרון ויהפוך לנשייה. דומה שהמשוררת מצליחה בשיר זה לנתב את היצירתיות הכאוטית מטבעה, לכלל אמירה אסתטית ומוסרית נטולת אותה מוסרנות האופיינית לא פעם לתרבות גבוהה. כשאנו חושבים על מגוון הדרכים שבהן השגרת המבועית הופך למופלא, היפלא שהשירה קופצת הישר לנגד עינינו? אנתולוגיה זו מוכיחה זאת היטב.

* הרמב"ם, איגרות הרמב"ם, דפוס ליפסיה, 1861, עמוד כז
** Robert Desnos, *Destinée arbitraire*, Ed. Gallimard, Paris, 1975

חובה עלי לזכור,
מאחר יותר, את הימים הנוראים האלה,
בדעה צלולה, בכבד ראש, ללא שגאה,
אך בכל זאת בישר לב.

[...]
את הקטטות בחבטות מצקת,
בחבטות של דליים, במהלומות אגרופים
את העוות של הפיות
כאשר המרק אינו מגיע.

את ה"אשמים" שדוחפים
למי גיגית מרפשים
גפים מצהיבים
אכולי כיבים מפשטים...